

УДК 37.035.6

Інна Рогальська-Яблонська,
доктор педагогічних наук, професор
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

ПЕДАГОГІКА СОЦІАЛІЗАЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті обґрунтовано особливе значення правової соціалізації особистості та висвітлено особливості патріотичного виховання дітей. Підкреслено, що основою сучасного патріотичного виховання дітей є ціннісні орієнтації, які з віком і дорослішанням дитини змінюються, стають більш стійкими, умотивованими. Запропоновано методи і засоби донесення до свідомості дітей первинних уявлень про права та обов'язки кожної людини.

Ключові слова: патріотичне виховання, громадянське виховання, права дитини, правовиховна робота з дітьми, громадянин, патріот

В статье обосновано важное значение правовой социализации и раскрыты особенности патриотического воспитания детей. Подчеркнуто, что основой современного патриотического воспитания являются ценностные ориентации, которые с возрастом и взрослением ребенка изменяются. Становятся более стойкими и мотивированными. Предложены методы и средства донесения в сознание детей первичных представлений про права и обязанности каждого человека.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, гражданское воспитание, права ребенка, правовоспитательная работа с детьми, гражданин, патриот.

In the article the special importance of legal socialization and the peculiarities of patriotic education of children. Emphasized that the purpose and objectives of the patriotic education of the individual in general, determined the public interest and directed to the formation of a citizen state, harmonious development, equitable, nationally conscious individual. It is emphasized that the foundation of modern patriotic education of children is the values, that with age and maturation child changing, becoming more resilient, motivated. The author notes that collaborating with a culture in which accumulated symbols, customs, skills, values, ideas and traditions of previous generations, mastering them, the child learns the way of social and cultural life. The importance given to this traditional pedagogy, because for centuries the Ukrainian people and concluded accumulated in their property information layers educational experience, vision, values, convictions for the purpose of its preservation. The

methods and means of informing the minds of children of primary notions of rights and duties of each person.

Key words: *patriotic education, civil education, children's rights, law activity, working with children, citizen, patriot.*

В історії педагогіки можна послідовно прослідкувати науковий інтерес до дослідження процесу соціалізації особистості. І хоч сам термін має соціологічну основу походження, педагогіка сьогодення усе частіше акцентує увагу на проблемах соціалізації дітей та молоді, а, отже, переводить дефініцію «соціалізація» у свій категорійний апарат. Нам імпонує висновок Н. Лавриченко стосовно того, що «педагогіка освіти і виховання вочевидь розпочинає перетворюватися на педагогіку соціалізації» [3, с. 65], оскільки соціально-економічні суперечності, що виникли в сучасному суспільстві, негативно впливають на систему ціннісних орієнтацій, світогляд і життєві пріоритети як дорослих, так і дітей. Тому головною метою педагогіки соціалізації є формування незалежної особистості, здатної «прийняти на себе моральну відповідальність перед суспільством за себе, за інших, за справу» [1, с. 20]. Порухнені питання соціалізації особистості в постіндустріальному суспільстві окреслюють важливість цього явища у контексті психолого-педагогічних підходів до розуміння особливостей патріотичного виховання дітей дошкільного віку у процесі правової соціалізації, яка набуває особливої актуальності у нових соціокультурних умовах формування особистості дошкільника. Мета і завдання патріотичного виховання особистості загалом визначаються інтересами суспільства і спрямовуються насамперед на формування її як громадянина держави, гармонійно розвиненої, рівноправної, національно свідомої особистості. Зазначимо, що в останні роки все більше учених, як вітчизняних так і зарубіжних доходять висновку, що майбутнє кожної держави залежить від того, наскільки вона зможе забезпечити формування духовно зрілих громадян.

Теоретичні основи патріотичного виховання особистості знайшли висвітлення у працях І. Беха, К. Журби, О. Захаренка, В. Киричок, В. Кузя, Ю. Руденка, О. Савченко, О. Сухомлинської, К. Чорної та ін. У працях П. Вербицької, В. Гонського, О. Докукіної, М. Зубалія, В. Мірошніченко, К. Чорної та ін. наголошується на необхідності виховання молодого покоління національно свідомими громадянами-патріотами, які здатні забезпечити державі гідне місце у цивілізованому світі. Науковці (Л. Артемова, А. Богущ, В. Кузь, Т. Поніманська, О. Сухомлинська) стверджують, що патріотичне та правове виховання має починатися з дошкільного дитинства. Науковий підхід до патріотичного виховання дітей, їхньої правової культури вимагає звертання до питання правової соціалізації особистості дошкільника.

Мета статті зумовлюється потребою в обґрунтуванні та усвідомленні особливостей патріотичного виховання дітей дошкільного віку у процесі їхньої правової соціалізації.

Дошкільний вік має особливе значення для правової соціалізації особистості. На цьому етапі здійснюються активні процеси самоусвідомлення; формуються уявлення про нашу державу, її закони, права і обов'язки людей, правила і норми їхнього співжиття в соціумі; відбувається поява таких новоутворень особистості, як внутрішні етичні інстанції, довільна поведінка, ієрархія мотивів, особистісна свідомість, у тому числі й правова самосвідомість (Л. Виготський, О. Запорожець, В. Котирло, Л. Обухова). Усі вищезазначені процеси перебувають у стані започаткування. Цим і пояснює С. Русова звертання найпильнішої уваги на «перше дитинство, до 8 років: в ці літа найбільше набираються вражень і треба цим враженням дати лад, збудити усі здібності й викликати самостійну думку, щоб обробити усі враження, задовольнити потребу активності й виховати добрі соціальні почуття» [8, с. 35]. Для того, щоб виховати дитину, якій «усе людське було б рідне», Русова радить вбачати в дитині цілісну особистість, «на яку можна дивитись як на істоту цілком природну, біологічну, і як на особу соціальну, частину громадянства, і як на культурну особу»...

Соціалізація особистості – складний і багатогранний процес, який поєднує педагогічні і соціальні впливи, цілеспрямовані та стихійні, безпосередні та опосередковані. Дитина народжується як біосоціальна істота, що само по собі вже є феноменом природи. Зауважимо, що в людській психіці немає нічого, що було б тільки природним, але не соціокультурним або суто соціокультурним, проте не природним. У подальшому становленні під впливом та у взаємодії з різними чинниками індивід перетворюється на істоту соціально-біологічну, освічену, соціалізовану, підготовлену до ініціативної соціальної діяльності в сучасному суспільстві. Розвиток людини протягом усього життя у процесі засвоєння та відтворення культури суспільства і носить назву «соціалізація». У ракурсі розгляду методологічних аспектів соціалізації особистості в дошкільному дитинстві особливої актуальності та перспективності набуває культуротворча парадигма світу дитинства, оскільки соціалізація особистості як процес входження дитини в соціальне середовище, передбачає засвоєння нею всього того, що складає культуру суспільства загалом та правову культуру зокрема. Не можна не погодитися з думкою А. Могильного, який стверджує, що «людинотворчий потенціал культури найчастіше розглядається в аспекті духовно-виховної інтерпретації зв'язку людини й культурного досвіду, а не як необхідна передумова і критерій оцінки всієї людської діяльності, універсальний чинник буття» [5, с. 4]. «Культура як сукупність продуктів і способів діяльності людини виступає принципово новим, надбіологічним

механізмом самоорганізації людського суспільства. Саме суспільно-культурне середовище у сукупності з іншими чинниками формує певний тип особистості. Що глибший зв'язок цього середовища з теорією та історією культури, то міцніше закріплюються в процесі формування особистості патріотичне і загальнолюдське начала. Сприймаючи культурні цінності, люди закріплюють і передають із покоління в покоління найглибшинніші почуття, знання, норми поведінки» [5, с. 32]. Отже, прилучаючись до культури, в якій акумульовані символи, звичаї, вміння, цінності, ідеї, традиції попередніх поколінь, оволодіваючи ними, дитина засвоює спосіб соціокультурного існування. «Соціальне почуття дитини розвивається без перерви, разом із суцільним її розвитком, зі сприйманням нових вражень, нового знання, нових активних виступів; постійно їй доводиться підійматися до розуміння нових соціальних функцій», – наголошувала фундатор українського дошкілля Софія Русова [9, с. 48]. Зрозуміло, що актуалізація проблеми соціалізації особистості в дошкільному дитинстві стимулює науковий пошук, конструктивні дії педагогів, сприяє оновленню функцій соціальних інституцій дошкільної освіти і виробленню на цій основі методів патріотичного виховання особистості в дошкільному дитинстві у процесі її соціального становлення. Така робота з дітьми дошкільного віку має вирішувати цілий комплекс завдань громадянського виховання з формування уявлень про нашу державу, її закони, права і обов'язки людей, правила і норми їхнього співжиття в соціумі. Конкретизацію моральних та правових уявлень дітей слід починати з найближчих їхньому соціальному досвіду ситуацій, у яких дитина могла пережити або переживала певне емоційне неблагополуччя, і тих способів поведінки, які використовують ровесники для захисту своїх прав, зміни негативних станів, утвердження власної самоповаги, гідності та свободи.

Специфіка педагогічного підходу до правової соціалізації дитини-дошкільника полягає у тому, що соціалізація, яка формує ціннісне ставлення до життя, до своєї Батьківщини, свого народу і наповнення душі дитини спроможністю повсякденно проживати ці життєво важливі стосунки в соціумі, і займає місце основного змісту виховного процесу. Його теоретичне ядро становлять соціалізаційні моделі й розроблені на їх засадах педагогічні технології, в основу яких покладено культурологічний підхід, що передбачає «цілеспрямований побудований на наукових засадах процес прилучення особистості до культури свого народу, в ході якого здійснюється передавання багатовікового людського досвіду від покоління до покоління і розвиток його відповідно до сучасних реалій» [1, с.14].

Патріотизм (від грец. – співвітчизник, вітчизна), на думку науковців, є одним з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури [2, с. 249]. Він є соціально-історичним явищем, яке

виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни та захист її інтересів. Саме життя ставить завдання – виховувати дітей як громадян, які люблять свою Батьківщину – Україну, свій народ, мають національну самосвідомість, гуманістичну мораль, знають свої права і свободи, вміють ними керуватися у своїй життєдіяльності.

У психолого-педагогічному словнику поняття «патріотизм» розглядають як почуття любові до своєї Вітчизни, готовності підкорити особисті інтереси загальним інтересам країни, вірно служити їй і захищати її [4, с. 571]. Відтак, патріотизм є свідомою громадянською позицією особистості, особливою спрямованістю самореалізації й соціальної поведінки громадянина. На думку І. Беха та К. Чорної, патріотизм – це стійка характеристика людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, у реальній поведінці та вчинках. Отже, основою патріотичного виховання дітей є ціннісні орієнтації, які з віком і дорослішанням дитини змінюються, стають більш стійкими, умотивованими. Ціннісні орієнтації проявляються на двох основних рівнях – мікрорівні (особистісному) і макрорівні (суспільному) [10, с. 8].

Система цінностей і якостей особистості розвивається через її ставлення до суспільства і держави, до самої себе та інших людей, відображається у її спілкуванні з природою, з мистецтвом, у національних традиціях, сімейному способі життя, у стосунках дітей з дорослими, у спільній діяльності. Оскільки в межах започаткованого дослідження розглядається дошкільне дитинство, то, стосовно дітей дошкільного віку, реалізація мети і завдань виховання ціннісного ставлення до суспільства і держави передбачає формування здатності пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угруповання, виховання любові до рідного дому, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій. Аксиологічна складова освіти, таким чином, передбачає пізнавальну орієнтацію дітей у навколишньому світі, а також має забезпечити їхнє самовизначення у різних духовних питаннях.

Теоретико-експериментальні дослідження у сфері закономірностей розвитку людини свідчать, що лише свідомо оволодіваючи в доцільно організованому виховному процесі здобутками культури, дитина розвиває свої сутнісні сили, стає повноцінною особистістю, громадянином своєї країни та її патріотом. Чим глибший зв'язок цього середовища з теорією та історією культури, тим міцніше закріплюються у процесі формування особистості патріотичне і загальнолюдське начала. Сприймаючи культурні цінності, люди закріплюють і передають із покоління в покоління найглибінніші почуття, знання, норми поведінки. Отже, прилучаючись до культури, в якій акумульовані символи, звичаї, вміння, цінності, ідеї, традиції попередніх поколінь, оволодіваючи ними, дитина засвоює спосіб соціокультурного існування.

Почуття патріотизму властиве українському народу ще з давніх часів. Протягом віків український народ акумулював і укладав в інформаційні пласти свої надбання виховного досвіду, світогляд, ідеали, переконання з метою свого збереження. Народ протягом віків мудро спрямовує всю свою виховну силу плекати найвищі людські чесноти: совість, людяність, чесність, мужність, сміливість, повагу до праці, гордість за свій народ, любов до своєї родини, Батьківщини, які є мірилом існування народу, його духовною потребою. Ефективними народними засобами формування патріотичних почуттів є українські народні думи, легенди, казки, прислів'я, де славляться справжні громадяни, славетні історичні постаті України. Несли правду дітям про героїчну минувшину і кобзарі, які своїми історичними думами, піснями плекали патріотичні почуття дітей, бо саме вони були найбільш вдячними та активними слухачами, а в майбутньому - справжніми громадянами своєї Батьківщини. Етнографічні нариси засвідчують, що дітей в сільських громадах вважали за маленьких громадян і тому дорослі до них, як і вони до дорослих дуже поважно ставилися. Етикет вимагав, щоб дитина, зустрівши старшого, віталася з ними першою. Коли ж хто проходить повз групу дітей, повинен з ними привітатися першим, незалежно від свого віку. Отже, і родина, і сільська громада дбала про зростання дітей на засадах свободолюбства, громадянства, патріотизму, честі і гідності [6].

Дослідження учених (В. Кузь, Е. Сявак, Н. Рогальська, О. Руденко, Н. Сивачук, М. Стельмахович) засвідчують що народна педагогіка прагнула виховувати в молоді любов до рідної Землі, Вітчизни, готовність боротися за долю всього народу. Зміст уявлень про свою землю, «Материзну», «Дідизну», «Вітчизну» займав головне місце в свідомості молоді. Діти, підлітки і юнаки, часто виховувалися на героїчних лицарських традиціях українського народу. Найвищого рівня піднесення досягнення національна патріотична ідея у вихованні молоді в епоху Запорізької Січі – період у найвищого національно-духовного, патріотичного розвитку нашої Вітчизни. Отже, ідеал людини в свідомості нашого народу – патріот-лицар. На думку Ю. Руденка «В кожен новий історичний період ідеал людини – лицаря гармонійно поєднує в собі традиційне, сучасне і майбутнє народу» [7, с. 14].

Практика підтверджує, що творчі, відповідно підготовлені педагоги вміло проектують розвиток громадянських якостей дітей і прагнуть, щоб їхні вихованці не тільки усвідомлювали певні морально-правові категорії, а й емоційно переживали правові норми поведінки. Ми переконані, що педагогічна майстерність педагогів здатна перетворити складні категорії правового виховання у цілком доступні для дітей дошкільного віку уявлення та поняття. У кожному дошкільному навчальному закладі, безумовно, складаються свої традиції правового виховання дітей, але зміст і завдання його реалізації спільні для всіх освітніх закладів. Адже цілісну

особистість патріота-громадянина формує дотримання та активна участь у різноманітних традиціях та видах діяльності – українознавчій, правознавчій, художньо-естетичній, екологічній, оздоровчо-спортивній тощо. Конкретизацію моральних та правових уявлень дітей слід починати з найближчих їхньому соціальному досвіду ситуацій, у яких дитина могла пережити або переживала певне емоційне неблагополуччя, і тих способів поведінки, які використовують ровесники для захисту своїх прав, зміни негативних станів, утвердження власної самоповаги, гідності та свободи. Педагогам прислужаться такі методи і засоби, як: розгляд картин, що відображають знайомі для дітей життєві ситуації, демонструють настрої, стани, поведінку дітей у докільлі (тривогу, хвилювання, страхи, фізичний біль, образи) і реакцію старших людей або однолітків на ці вияви самопочуття; вправи-практикуми: Нащо дітям права? Які обов'язки дітей? Чим відрізняються права дорослих і дітей?; ігри-вправи на актуалізацію «Я»: Хто у нас в групі найвідповідальніший (працелюбний, сміливий)? Кому можна доручити...?; ігри-вправи, в яких дітям пропонують вирішити ситуації з певним морально-правовим змістом; позитивна оцінка реальних проявів дітей, що відображає їхню громадянську спрямованість, чесність, гідність; конкурси на найкраще побажання, конкурс подарунків рідному місту, конкурс хвальків, чародіїв; морально-етичні бесіди: «Правила безпеки дітей», «Правила гри у природі», «Правила праці у природі», «Правила доброти», «Правила чесності»; читання художніх творів, зокрема народних казок, у яких змальовується певна ситуація, що втілює певний правовий зміст з наступним її обговоренням. Діти мажуть ґрунтовно знати доступні їхньому віку українські пісні, казки, легенди, колядки, щедрівки, народні ігри тощо. У процесі патріотичного виховання особливе значення має пізнання дітьми важливих епізодів із історії рідного народу, з життя і боротьби з ворогами видатних синів Вітчизни – богатирів, витязів, славних воїнів-козаків. Все це допомагає дитину «вводити в коло духовного життя нації» (Г. Ващенко). Герої казок, пісень дум та інших народних творів пробуджують глибокі і добрі почуття, викликають гордість за героїчне минуле, надихають на корисні справи, гуманне ставлення до інших людей.

Отже, у складних реаліях сьогодення, коли спостерігається різке падіння морально-розвивального впливу важливих інституцій соціалізації – сім'ї, освітньо-виховних закладів, засобів масової інформації – цілком закономірним є пошук дієвих виховних засобів та технологій, які сприяли б розвитку високоморальної особистості, здатної цінувати культурні надбання власного народу, зі сформованим патріотизмом, національною свідомістю, почуттям власної гідності, повагою до прав людини, умінням дотримуватися обов'язків. Ми поділяємо позицію тих учених, які вважають, що в узагальненому вигляді мета громадянського виховання полягає у формуванні особистості, відданої інтересам держави, з активною громадською і соціальною позицією, з високим рівнем інтелектуального і

духовного розвитку, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток і розвиток демократичного громадянського суспільства. Окреслені цілі ми розглядаємо як основу для відбору оптимальних, ефективних та доцільних змісту, форм, методів та засобів правової соціалізації дитини, а також визначення акцентів у підготовці дошкільних і соціальних педагогів та практичних психологів у системі освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : «Либідь», 2003. – 344 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси / Н. М. Лавриненко – К. : Віра Інсайт, 2000. – 444 с.
4. Новейший психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич; под общ. ред. А. П. Астахова. – Минск : Современная школа, 2010. – 928 с.
5. Могильний А. П. Культура і особистість: Монографія / А. П. Могильний. – К. : Вища шк., 2002. – 303 с.
6. Рогальська Н. В. Розвиток надбань української дошкільної етнопедагогіки та їх використання в сучасному дошкільному закладі: дис. ... канд. пед. наук / Рогальська Надія Василівна. – К., 1996. – 174 с.
7. Руденко Ю. Патріотичне виховання учнівської молоді / Ю. Руденко // Освіта. – 2001. – С. 11–15.
8. Русова С. Ф. В дитячому садку / Софія Русова // Вибрані педагогічні твори. – К., 1996. – С. 185–202.
9. Русова С. Нова школа соціального виховання / Софія Русова // Вибрані педагогічні твори: У 2-х кн. Кн. 2 / За ред. Є. І. Коваленко; Упоряд. прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – К. : Либідь, 1997. – С. 16–104.
10. Чорна К. Суть патріотизму і його виховання в сучасних умовах / Катерина Чорна // Виховання в сучасному освітньому просторі : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України. – К.; Умань, 1997. – С. 74–78.